

דרישבוני

פרשת דברים, תשע"ח, מספר 1278

על קפקא ובר קפקא

עמיהוד סלומון

האם חרבה ירושלים בגלל טעות קטנה של שליח שהתבלבל בין קמצא לבר קמצא? האם החורבן הוא תוצאה של שרשרת טעויות וחוסר הבנה? האם בשביל "זוטות" הוכרח לבוא הרס והרג המוני?

המהר"ל (נצח ישראל פרק ה) שולל את תפיסת המקריות הזאת:

למה זה היה שחרב טור מלכא – בשביל תרנגול ותרנגולתא, שאין ספק כי לדבר גדול כזה כמו טור מלכא, שכל עניין שהגיע שם לא היה במקרה. וכן אשקא דריספק – שחרב ביתר, לא היה זה במקרה. ומכל שכן ירושלים עיר הקדושה – שחרב על ידי קמצא ובר קמצא, לא היה זה במקרה.

יתרה מכך, נראה שהכותרות שניתנו לכל סיפור, מטרתן להמחיש את האבסורד, שהרי ברור מאליו שאי אפשר להטיל את האשמה על הדמויות הללו. מילא בר קמצא המלשן, אך במה אשם קמצא שכלל לא היה מעורב בסיפור? והתרנגולים? ועץ הארז?

בפשטות, רבי יוחנן אינו מפרט את הסיבות לחורבן, אלא את הנסיבות המעשיות-טכניות, השתלשלות האירועים שהובילו לחורבן.² אך דברי הפתיחה "אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו פול בְּרָעָה" מעידים על כך, שהוא מוצא בסיפורים הללו לא רק נסיבות אלא גם סיבות. כלומר, בהתנהגות מוסרית ראויה ניתן היה למנוע את החורבנות הללו.

לסיפורים אלה יש מכנה משותף, והם מעידים על תכונה מאפיינת של אותו דור: היה עליהם לפחד, והם לא פחדו! ומה משמעות הפחד? רש"י מבאר: "מפחד - דואג לראות הנוול שלא תארע תקלה בכך, אם אעשה זאת", וכן כתבו בעלי התוספות: "שבטחו על רוב טובתם ושלוותם - לבייש את בר קמצא ולעמוד על בת קיסר, והיה להם לפחד ולדאוג מן הפורענות".³

² את הסיבות התולדות את גזירת החורבן כעונש אלוהי בעקבות התנהגות היהודים, מונין חז"ל במקורות אחרים. המפורסם שבהם מופיע ביומא (ט ע"ב): "מקדש שני, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם".

³ בעלי התוספות מסיימים: "ולא דמי לאדם המתפחד בחינם". משמע, יש פחד חיובי ויש פחד שלילי. "המתפחד" הוא שלילי, כי הוא מביא על עצמו דאגות שווא וחששות מדומים. ומעניין לציין את

חז"ל מפרטים את האירועים שהובילו לחורבנות ולאסונות בתקופת בית המקדש השני ולאחריו. לפנינו הפתיחה ל"אגדות החורבן" במסכת גיטין (נה ע"ב): "אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב 'אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו פול בְּרָעָה' (מש' כח:יד). אקמצא ובר קמצא – חרוב ירושלים, אתרנגולא ותרנגולתא (תרנגול ותרנגולת) – חרוב טור מלכא, אשקא דריספק (דופן מרכבה) – חרוב ביתר", נציין אותם בקצרה.

על קמצא ובר קמצא ירושלים – לאיש ירושלמי היה ידיד בשם קמצא, ושונא בשם בר קמצא. האיש עשה סעודה חגיגית והזמין את קמצא, והשליח טעה והזמין את בר קמצא. תוך כדי האירוע, זיהה המארח את בר קמצא בין האורחים, ניגש אליו ואמר לו שייצא. בר קמצא התחנן בפניו שלא ישפיל אותו, ואפילו הציע לשלם לו את דמי כל הסעודה, אם רק יניח לו להישאר. אך המארח לא התרצה, תפס אותו והוציאו החוצה. בר קמצא נפגע גם מתלמידי החכמים שהיו שם ולא מיחו בבעל הבית, והלך והלשין עליהם אצל הקיסר הרומאי: 'היהודים מורדים בך', ובעקבות פעולותיו הוחרבה העיר ירושלים ובית המקדש.

על תרנגול ותרנגולת חרבה טור מלכא (שם נז ע"א) – נהגו היהודים להוליך לפני החתן והכלה תרנגול ותרנגולת לסימן שיפרו וירבו כתרנגולים. פעם אחת, עבר שם גדוד של חיילים רומאים ונטלו לעצמן את התרנגול והתרנגולת, והכו אותם היהודים. באו ואמרו לקיסר: 'היהודים מורדים בך', ובעקבות כך הושמדה העיר טור מלכא.

על דופן מרכבה חרבה ביתר (שם) – נהגו היהודים לשתול ארז לכבוד הולדת בן ועץ שיטה להולדת בת, וכשגדלו, התקינו מאותם עצים את החופה שלהם. יום אחד עברה בת הקיסר הרומאי ליד ביתר ונשבר דופן המרכבה שלה. משרתיה קצצו עץ ארז שכזה כדי לתקן את העגלה, היהודים כעסו והכוס, ובעקבות כך הושמדה העיר.

הסיפורים הללו גורמים אצל הקורא תחושת תסכול. לעיתים זה נדמה כמו "סיפור קפקאי";¹

* הרב עמיהוד סלומון - רב קהילת "כנסת ישראל" פתח תקוה, ראש בתי מדרש בעיר, ועורך העלון "בטוב טעם".

¹ פרנץ קפקא היה סופר יהודי שסיפוריו התאפיינו במצבי אבסורד.

אנשי אותו דור הביאו חורבן על עצמם. הם התעקשו על עקרונות משניים, והתעלמו מנורות האזהרה המעידות על הסכנה הקרובה. הקיבעון המחשבתי המיט עליהם את האסון.

אולי הביטוי החריף ביותר לכך הוא התנהגותם של הבריונים (הקנאים), שמעשיהם מפורטים בהמשך אגדות החורבן (גיטין נו ע"א): בעקבות העלילה של בר קמצא, החל אספסינוס לצור על ירושלים, אך העיר הנצורה יכולה הייתה להחזיק מעמד. עשירי העיר התחייבו לזון ולהחזיק את תושביה, והייתה ברשותם אספקה למשך עשרים ואחת שנים!

למרבה הצער, הבריונים ששלטו בירושלים, לא הסכימו לגישת הפיוס והשלום שהציעו חכמי העיר, והם החזיקו בדעה שצריך להילחם עם הרומאים. כיוון שראו הבריונים שהעם נמנע ממלחמה, שרפו את אוצרות הדגן, וכפו עליהם את המאבק, וכך הביאו הם על עצמם במו ידיהם את הרעב.

סיפור נוסף הממחיש את הקיבעון המחשבתי של אנשי אותו דור (שם): כאשר התחיל הרעב בירושלים, מרתא בת בייתוס, האישה העשירה ביותר בעיר, שלחה את המשרת שלה לקנות לה קמח סולת בשוק. עד שהלך – נמכר. חזר ואמר לה: קמח סולת אין אבל לחם לבן (פת נקיה) יש. אמרה לו: הבא לי. עד שהלך – נמכר. חזר ואמר: לחם לבן אין אבל פת קיבר יש. אמרה: הבא לי, אך גם זה נמכר כבר. חזר ואמר לה פת קיבר אין אבל קמח שעורין (מאכל בהמה) יש. אמרה לו: הבא לי, ועד שהלך נמכר גם זה. בייאוושה, יצאה לחפש אוכל כשהיא יחפה, ומצאה את מותה.

המשרת יטען להגנתו שפעל בדיוק לפי ההוראות של גבירתו, אך הזעקה עולה עד השמיים: מדוע לא פעלת על פי היגיון בריא? מדוע לא הבאת לה מזון כלשהו כאשר עוד ניתן היה להשיגו, ובכך היית מציל את חייה?! הסיפור האישי הזה מעיד על הלך הרוח בירושלים שלפני החורבן.

המסר מכל הסיפורים אקטואלי ורלוונטי בכל דור: "אֲשֶׁרֵי אָדָם מִפְּחָד תְּמִיד וּמִקְּשָׁה לְבוֹ פֹּלַח בְּרָעָה"; לעולם יש לבחון את המעשים על פי השכל הישר. יש להיזהר שלא לאבד דבר מהותי בעקבות עקשנות על עקרונות חשובים פחות.

הנה מוסר ההשכל: אל תהיו שאננים; לעולם תפחדו, תראו את הנולד, אל תקשו לבכם, אל תעמדו על דעתכם בעצימת עיניים, כי עקשנות עלולה להמיט חורבן.

דוגמה מובהקת לכך היא ההתעקשות של בעל הסעודה, גם כאשר הוצע לו פיצוי נדיב מאוד. עקשנות מסוג זה, נראה שהיא איננה על רקע אישי, אלא שנאה על רקע אידיאולוגי. לפי תיאור ההלשנה אפשר להניח, שבר קמצא היה איש רשע ומלשן, ובעקבות כך גם מנודה בחברת היהודים. לכן, גם החכמים שישבו שם לא מיחו בבעל הסעודה שסילק אותו.

וכן כתב חת"ם סופר (גיטין נו ע"א):

מסתמא, בר קמצא רשע מעודו היה, ויקירי ירושלים לא היו יושבים במסיבה אלא אם כן יודעים מי מיסב עמהם (סנהדרין כג ע"א). ויראה, זה בעל הסעודה שהוציאו נמי מהאי טעמא כי אי אפשר לסבול לסעוד בסעודת שמחה ורשע זה יושב כנגדו. ואולי, אילו לא הוציאו היו חכמי ישראל עומדים מהסעודה ויוצאים, כי מי יכול לסבול זה.

רוצה לומר, גם אם באופן אישי די היה בפיצוי שהציע בר קמצא לבעל הסעודה, כדי לרצותו שיסכים להשאירו, בכל זאת הוא הוציא אותו, כדי שלא יאבד חינו בעיני החכמים, שעלולים היו לעזוב את הסעודה.

יש כאן ביטוי לעיוות אידיאולוגי דתי, על משקל הפתגם העממי: "אל תהיה צודק, תהיה חכם!" ו"איזהו חכם – הרואה את הנולד" (תמיד לב ע"א). אולי אתם צודקים, אולי אין מקומו של בר קמצא בסעודה הזו, ובכל זאת מוטלת עליכם האחריות להסתכל על התמונה הכוללת; היה עליהם לחשוש שאולי תוליד ההשפלה הזו רגשות נקם עמוקים ומסוכנים.⁴

דוגמאות נוספות להתנהגות נוקשה ולא חכמה נוכל למצוא גם בחורבן טור מלכא וביתר. שוב, בעבור עלבון על ביטול מנהג בדמות תרנגולים או עצים (מנהגים שאינם נהוגים כיום), הם העלו עליהם את חמת האימפריה הרומית. ניתן לזהות פה גם אירוניה; הם לא ויתרו על מנהגים שמטרתם "סימן לפרו ורבו", אך גרמו בסופו של דבר להרג ומיעוט של יהודים בעולם.

לשונו המדויקת של רבי נחמן מברסלב זצ"ל (ליקוטי מוהר"ן תנינא מח): "וְהַכֹּל וְהַעֶקֶר שְׁלֵא יִתְפַּחַד כָּלֵל", משמע, לפחד כן, להתפחד לא.

⁴ ביקורת דומה אנו מוצאים גם כלפי רבי זכריה בן אבוקולס, שמנע את ההצעות שהועלו כדי למנוע את הכעס של הקיסר, לאחר ההלשנה של בר קמצא, ומתוך כך שעמד על דעתו ההלכתית נגדם החורבן: "ענוותנותו של רבי זכריה בן אבוקולס, החריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו" (גיטין נו ע"א). מעניין לציין גם את המדרש (איכה רבה ד ג), שהוא היה אחד החכמים שלא מיחה בבעל הבית ב"סעודת השנאה" המדוברת: "היה שם רבי זכריה בן אבוקולס, והיה סיפק בידו למחות ולא מיחה".

עורך: פרופ' יוסף עופר עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור
על ידי הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון